

*Фриз І.В. кандидат психол. наук,
доцент Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сучасне суспільство, в умовах посиленої конкурентної боротьби, ставить перед молоддю безліч різних завдань, вирішення яких можливе лише за умови свідомого регулювання людиною своєю діяльністю, спрямованістю активності в потрібному напрямку, що проявляється в таких рисах як цілеспрямованість, наполегливість, організованість та відповідальність. Тому, дослідження розвитку вольових якостей, що впливають на становлення конкурентоспроможної особистості, здатної долати труднощі та досягати успіху в життєвих ситуаціях є досить актуальним.

Проблема розвитку вольових якостей у молоді є доволі важливою в сучасній психології та розглядалася в численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених (Л.І. Божович, І.С. Кон, Р. Ассаджиолі та ін.). Також науковцями (А.І. Висоцький, В.К.Калін, В.И.Селіванов та ін.) констатується певна недостатність волі у сучасної молоді. Водночас, існують дослідження, які вказують, що наявність необхідних передумов для розвитку вольових якостей не гарантує їх розвитку належною мірою, молодь виявляється не спроможною долати труднощі і перешкоди в життєвих ситуаціях та у навчально-професійній діяльності.

Метою даною статті є визначення чинників, що обумовлюють розвиток вольових якостей особистості.

Питання розвитку вольових якостей постає в аспекті становлення особистості в цілому, оскільки воля є її невід'ємним компонентом, та формується при взаємодії з іншими чинниками. Традиційно у вітчизняній

психології фахівцями виділяються внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на формування особистості. Провідна роль у формуванні особистості, на думку фахівців, належить зовнішнім чинникам, водночас, вчені не заперечують важливості внутрішніх.

Вивчаючи розвиток та формування вольової сфери, фахівці (А.І. Висоцький Є.П. Ільїн В.І. Селіванов та ін.) вказують на її залежність від типологічних особливостей нервової системи. Так, Є.П. Ільїн [2] прояв вольових якостей обумовлює нейродинамічними особливостями та вважає, що кожній вольовій якості відповідає свій типологічний комплекс. У власних дослідженнях В.К. Каліна [3] встановлено, що типологічні особливості нервової системи здебільшого впливають на частоту виникнення ситуацій, які вимагають вольового регулювання, а не на ефективність вольового регулювання.

Вагомим фактором у розвитку вольових якостей особистості є активність особистості (К.А. Абульханова-Славська, В.О. Татенко та ін.). На важливість становлення індивіда як суб'єкта психічної активності вказував В.О. Татенко [5]. Вчений вважає, що “сформований цілісний суб'єкт психічної активності набуває здатності цілеспрямовано реалізувати свою потребу у подальшому розвитку власної психіки та своїх суб'єктних можливостей, а також забезпечити їх раціональне задіяння в різних програмах життєдіяльності”.

Воля, як один з проявів активності людини, на думку В.І. Селіванова [4], проявляється в її соціальній активності – в трудовій, навчальній та суспільній діяльності. Вона найбільш яскраво функціонує, коли людина здійснює: нові дії; відомі дії, але в незвичній ситуації і в незвичний час; відомі дії, але які вимагають більш прискореного або уповільненого темпу; відомі дії, але в незвичному стані; відомі, але які не схвалюються особистістю, монотонні дії. В своїх роботах К.А. Абульханова-Славська [1], прояв активності особистості співвідносить з відповідальністю та ініціативою. Ці якості пов'язує з здійсненням необхідності своїми силами,

самостійно відповідно до вимог, які ставляться перед самим собою; рівнем домагань, наявністю установок на подолання труднощів. Оптимальне співвідношення рівня домагань з вимогами до себе сприяє підвищенню активності для досягнення бажаних результатів. Занижений рівень домагань призводить до зменшення вимог до себе, очікування допомоги та зниження активності. Висока рефлексивність, підвищений самоконтроль також знижують активність та пригнічують ініціативу. Фактором, що перешкоджає відповідальності, за дослідженнями вченої, є установка на успіх в очах оточуючих, прагнення до публічності. Прийняття відповідальності також пов'язане з впевненістю і власними критеріями саморегуляції.

Узагальнення робіт (А.І. Висоцький, В.К.Калін, В.І. Селіванов та ін.) дозволило виділити в формуванні вольових якостей фактор діяльності. За конкретних умов життя людина отримує не однаково сприятливі підкріплення своїй активності з різних сфер діяльності, в результаті формуються різні типи людей за вольовими проявами. Особистість розвивається в процесі участі її в різних видах діяльності. В результаті формується досвід особистості, який складає сильний психологічний пласт. На його основі розгортається формування всіх важливих тенденцій особистості. В.І. Селіванов [4] підкреслює, що для формування життєвого досвіду та волі важливою виступає будь-яка діяльність: та, яка виконується за переконанням і та, яка виконується за наказом, примусом.

Дещо по-іншому розглядає вольову активність А.І. Висоцький, вказуючи на її обумовленість зовнішніми впливами, мотивацією та свідомою самостимуляцією. Спонукальна сила зовнішніх впливів визначається рядом факторів: відношенням особистості до цих впливів: при позитивному відношенні сила впливу зростає, при негативному – спадає.; відношення має важливе значення, якщо вольова активність здійснюється переважно через задану ззовні стимуляцію; відношення не суттєво відображається на результаті активності, якщо вона здійснюється за свідомою самостимуляцією. Більш специфічно до розвитку волі підходить

Р. Ассаджиолі [7], вказуючи, що на цей процес позитивно впливають постійні тренування з використанням конкретних технік.

Більшість учених (Л.І. Божович, В.І. Селіванов та ін.) одним з головних факторів розвитку вольових якостей вважають виховання та самовиховання. Так, В.І. Селіванов [4] стверджував, що воля зростає лише в боротьбі з труднощами. Також фахівці відзначають залежність прояву вольових якостей від сімейних умов, належності до різних видів діяльності, взаємовідносини з оточуючими людьми, тривалість занять особистості тим чи іншим видом діяльності, різноманітні інтереси, характер зовнішньої самостимуляції.

Важливим фактором у становленні вольової сфери особистості вчені (Л.І. Божович, В.І. Селіванов та ін.) виділяють моральний компонент. На думку Л.І. Божович, стійкі переконання, цілісний світогляд особистості пов'язані з вольовою організацією особистості.

Е.Г. Ширяєва [6] в процесі свого дослідження розширила перелік факторів, що впливають на розвиток вольових якостей: емоційне благополуччя в сім'ї, стиль дитячо-батьківських стосунків; мотиваційна сфера та характерологічні особливості. Вчена зазначає, що стиль вольової поведінки залежить від внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (умови навчання, емоційне відношення в сім'ї) факторів. Особливий вплив на прояв вольової активності здійснює фактор виховання в сім'ї. В дослідженні особливостей окремих вольових якостей виявленні певні закономірності. Зокрема, прояв самостійності знижує висока тривожність, а особистісні прояви прагнення до комунікації, висока вербалізація, навпаки, обумовлюють її вираженість.

Виходячи з узагальнення цих та інших досліджень, ми погоджуємося з тим, що у формуванні вольових якостей важливу роль відіграють як зовнішні так і внутрішні фактори. До внутрішніх факторів можна віднести: індивідуально-типологічні особливості нервової системи, вікові та

статевоспецифічні особливості та ін. До зовнішніх факторів ми відносимо різні умови життєдіяльності та виховання.

Ці та інші дослідження дають підставу констатувати: прояв певних вольових якостей залежить від індивідуально-типологічних та статевовікових особливостей; розвиток волі пов'язаний з розвитком всіх її психологічних компонентів: мотиваційного, емоційного, когнітивного; формування волі пов'язане зі становленням самосвідомості, Я-концепції, особистісного та професійного самовизначення; активність особистості є необхідною передумовою саморозвитку та самовиховання; воля проявляється та розвивається в діяльності, особливо при виконанні нових видів роботи, або діяльності, яка вимагає прояву вольових зусиль; прояв вольових якостей залежить також від відповідних умінь та навичок; формування вольових якостей може здійснюватися за допомогою тренінгових завдань.

Проблема формування конкурентоспроможної особистості складна та багатогранна. Проведене нами теоретичне дослідження в площині розвитку вольових якостей є одним з можливих варіантів її висвітлення. Отримані результати потребують подальшого розвитку та доповнення для найбільш ефективної роботи по формуванню конкурентоспроможності особистості.

Література

1. *Абульханова-Славская К.А.* Типология активности личности / *К.А. Абульханова-Славская* // Психологический журнал. – 1985. – Т.6, № 5. – С. 3-18.
2. *Ильин Е.П.* О соотношении понятий, характеризующих волевую активность человека / *Е.П. Ильин* // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. Тезисы всесоюзной конференции молодых ученых. Симферополь, 1983. – С. 140-142.
3. *Калин В.К.* Воля, эмоции, интеллект / *В.К. Калин* // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности. Тезисы всесоюзной конференции молодых ученых. Симферополь, 1983. – С 171-175.

4. *Селиванов В.И.* Избранные психологические произведения (воля, ее развитие и воспитание) / *В.И.Селиванов.* Рязанский пед. институт. – Рязань, 1992. – 576с.
5. *Татенко В.А.* Субъект психической активности: поиск новой парадигмы / *В.А. Татенко* // Психологический журнал. – 1995. – Т.16, № 3. – С. 23-34.
6. *Ширяева Э.Г.* Волевая активность в подростковом возрасте, ее развитие и коррекция: Автореф.дисс...канд.психол.наук: 19.00.07./ Ширяева Эльвира Геннадьевна. – Иркутск, 2003. – 16 с.
7. *Assagioly R.* The act of will / *R.Assagioly.* – London.: Wildwood House, 1974. – 278 p